

Eesti Kirjandusmuuseum
Reg nr 70003879
Vanemuise 42, 51003 Tartu
Tel 7 377 700
kirmus@kirmus.ee

Rõngu pühapaikade inventuuri aruanne

Looduslike pühapaikade inventuur
Rannu ja Rõngu kihelkonnas:
Rõngu kihelkond

**Tööd on rahastanud Muinsuskaitseamet vastavalt lepingule nr
3.2-4/12**

Tellija: Muinsuskaitseamet

Tellija esindaja: Pikne Kama

Tellija kontaktid: Pikk tn 2, Tallinn; pikne.kama@muinsuskaitseamet.ee

Projekti juht: Mari-Ann Remmel, M. A.

Autor: Laura Mäemets

ARUANNE

Sisukord

1. Töörühma liikmete nimed ning nende roll inventeerimisel	3
2. Välitööde toimumise ajakava.....	3
3. Tööde käigus ettetulnud probleemid	4
4. Ettevalmistustöödele, inventuuridele ja järeltöödele kulunud aeg (tunnid)	5
5. Üldine ülevaade töö tulemuslikkusest	6
6. Üldine hinnang kohaliku rahvastiku järjepidevusele	7
7. Inventeeritud objektide nimekiri	8
8. Nimekiri objektidest, mida ei õnnestunud inventeerida	9
9. Töörühma ettepanek objektide riikliku kaitse alla võtmise kohta	24
10. Kasutatud kirjandus, arhiivimaterjalid ja teised allikad	25

1. Töörühma liikmete nimed ning nende roll inventeerimisel

Töö teostas Laura Mäemets (arhiivitööd, teabepäeval esinemine, välitööde ettevalmistamine, välitööde märkmed ja fotod, järeltööd)

Abiks oli inventeerimisel taustajõuna Helle Mäemets

Teabepäeval osales ka Mari-Ann Remmel

Projekti juhtimine: Mari-Ann Remmel

2. Välitööde toimumise ajakava

Kuupäev	Külad	Inventeeritud objektid (sh leidmata või hävinud), intervjuud vms	Osalejad
5.06.23	Elva, Kalme, Kõduküla	Männid; Mäku mägi; Hiitammed; Tammemägi ja ohvrikivi (kivi leidmata ning on kahtlus, et see on hävinud)	Laura Mäemets
19.07.23	Aakre, Astuvere, Koruste, Palamuste, Purtsi, Pühaste, Raigaste, Rebaste	Terviseallikas (otsitud ja vaadatud muinasel märgitud kohta, mis ei osutunud kindlasti õigeks; arvatavasti tegelikult tegemist kaitsealuse Nuudalättega Sangaste khk-s); Ilma ennustamise allikas; Tondikivi allikaga; Jaasi talu kivirist (hävinud); Alamärdi talu Kabelimägi (hävinud, umbkaudne koht maastikul üle vaadatud); Rootsimägi ja puu (mäed olemas, ent puud pole ning ei kategoriseeru lpp-ks); Ohvrikivi; Papimägi (osutus valeks kohaks); Oonaveski Kabelimägi (umbkaudne koht maastikul arvatav); Kure mägi ehk Kure kolme pedäje mägi (küngas olemas, ent männid hävinud ning ei kategoriseeru lpp-ks); Jülsi ohvrikivi	Laura Mäemets

Rõngu pühapaikade inventuuri aruanne

27.07.23	Hellenurme, Ketneri, Koruste	Allikad (2 varianti – vanas pärimusteates mainitud allikas arvatavasti tiigiks tehtud); Püha Viti tammik (leidmata); Ohvrikoht Kalmemägi/Varrekuuse mägi ja kaks kivist (leidmata – hävinud)	Laura Mäemets
10.09.23	Teedla, Rebaste	Hiis (koht jääb küsitavaks); Tõrre soo; Teedla rändrahn	Laura Mäemets
3.11.23	Rõngu	Teabepäev	Laura Mäemets, Mari-Ann Remmel
26.11.23	Kirepi	Kalmemägi	Laura Mäemets
26.08.24	Atra	Papimägi ja intervjuu [redacted] Salme talust	Laura Mäemets

3. Tööde käigus ettetulnud probleemid

Rõngu kihelkonda ja seal toimunud inventuuri üldist kulgu ning kitsaskohti võiks võrrelda ilmselt paljuski Rannu kihelkonnaga, mida paralleelselt Rõngule aastal 2023 inventeeritud on: pühapaiku on vähe ning neist teada on niisamuti vähe.

Rõngu kihelkond on küll mõningal määral suurem kui Rannu, ent pühapaikade arvu saaks hinnata võrdlemisi samaks Rannu omaga. Mitmed paigad, mida pärimuses nimetatakse, pole looduslikud pühapaigad, vaid kategoriseeruvad rohkem pärimuspaikadeks – need on kohad, kuhu on väidetavalt Rootsi kuningas puu istutanud, kuhu on keegi tähtis isik maetud, kus on valitseja einestanud, kus on asunud mõni omamoodi tähisega kivi jmt. Võib arvata, et nii mõnigi paik võib olla kunagi kandnud ka teistmoodi tähendust ja tõlgendust kui vaid see, mida arhiivi on õnnestunud koguda, ent kinnitust sellele on aastal 2023 raske saada. On tõeliselt kahju, et inimesed, kes koduloo vastu suurt huvi tunnevad ning aktiivselt tihti vaid puhtast entusiasmist asja uurivad ja toimetavad, tihti oma tehtud töö ja teadmistega siit ilmast lahkuvad, nii et neist midagi väga maha ei jää – teadmised kaovad ühes inimesega ning materjalid, kui neid ongi olnud aega üldse koostada ja kokku koguda, lähevad kaduma või mattuvad millegi alla. Nii on Rõngu inventuuri puhul korduvalt katsutud leida rohkem koduloolase Elmar Maasiku materjale, ent tulemust pole sel seni olnud. Arvatavasti oleks Purtsist pärit koduloolane Elmar Maasik (1927-2016) osanud veel üht-teist lisada või täpsustada 2023. aastal otsitavatest kohtadest, mida ta aastakümned varem isegi on taga otsinud ja uurinud, läkitades sh arheoloog Heiki Valgule kirju.

Rõngu pühapaikade inventuuri aruanne

Pühakohtade rohkusega pärimuses torkab kihelkonnas eriliselt silma Koruste küla. Näib, et just Korustes on olnud olulise tähtsusega objekte väga mitmeid, millest säilinud või leitav on nüüdseks osa. Korustesse jääb 2 looduskaitsealust objekti: Juka tamm Juka talu õuel ning selle lähedal teinegi objekt, Tondikivi (ja allikas). Lisaks on küla südames muinsuskaitsealune kalmistu kohe Kalmemäe talu õuel; Rõngu poole jääb kivilalme Prikasse maaüksusel. Kaks kalmet jääb veel Võrtsjärve poole, Salulaande – Kabelimägi ja Pangamäed. Omal ajal ilmselt rahva seas tuntud ja kasutusel olnud ohvrikoht Varrekuuse mägi ja seal ümbruses asunud kivistid, mis on puutunud vanadesse taludesse nagu Jaasi, Retsniku, Koosa või Viinalassi, on hävinud ning kohalikest ei tea keegi samuti enam midagi.

Leidmata jääb ka kivi (või mitu kivi), mida Salu metsaga seostatud on, kuna pole enam, kes midagi asjast teaks. Aastakümneid tagasi on sealjuures Elmar Maasikki katsunud kivi Salu metsast (ehk Salulaanest) leida, ent otsing on jäänud tulemuseta. Praeguseks on piirkonnas laiad metsaraie massiivid, mille vahele on ehitatud hunnik uhkeid promenaade ehk kruusateid metsa äraveo hõlbustamiseks.

Koruste naaberküla Pühaste viitab juba oma nimegi poolest sellele, et seal võiks olla asunud miski pühakspeetav (vt ka Eesti kohanimeramatu seletust, mille järgi külanimi lähtub „püha tuletise *pühane mitmuse omastavast“¹). Ometigi leidub piirkonnas mitmeid kalmeid (5, millest 4 paikneb väga lähestikku, moodustades kalmevälja Laanevälja maaüksusel Viljandi-Rõngu maantee lähedal), vähe aga ajalooliseks looduslikuks pühapaigaks peetavaid kohti.

Pühaste lähedusse, Purtsi külla, jääb ka selliseid objekte, mille puhul on rohkelt pärimust, ent mis pühapaigale ei viita. Nii on pärimuslugusid kaitsealusest linnamäest, Vooremäest, ja seal elanud rikkast Vooru Andresest, kes end Viljandi-Rõngu maantee kõrvale jäävasse Andresjärve vaenlase eest olla uputanud. Andresjärvega on sealjuures olnud ühenduses ka allikas, mille mõju olnud väidetavalt – vastupidiselt nõ klassikalisele allikate käsitlusele selle ravivatest omadustest – sootuks kahjutegev.

4. Ettevalmistustöödele, inventuuridele ja järeltöödele kulunud aeg (tunnid)

Ettevalmistustööd: 190 tundi.

Välitööd koos teabepäevaga ja selle ettevalmistusega: 60 tundi.

Järeltööd: 69 tundi.

Kokku: 319 tundi.

¹ <https://www.eki.ee/dict/knr/index.cgi?Q=p%C3%BChaste&F=M&C06=en>

5. Üldine ülevaade töö tulemuslikkusest

Arhiivitöö käigus selekteerus ülejäänud ainesest välja **60** sellist paika, mille puhul võis eeldada, et tegemist on ajaloolise loodusliku pühapaigaga. Neist kohtadest jäi täpsema eeltöö (maastikul lokaliseerimine kaardiandmete põhjal jmt) käigus inventeerimiseks alles omakorda **21** paika, mille puhul võis eeldada, et on maastikul säilinud vähemalt teatud määral. Kokku uuriti välitööde käigus **22** kohta, millest **10 on maastikul olemas**, **6** objekti puhul pole piisavalt pühapaigale viitavat pärimust, **2** kohta on pärimuse järgi olnud kabelikohad (pole eesmärgipärased inventeeritavad kohad), **2** on täielikult hävinud, **1** koht leidmata. Ühe objekti – Papimäe – puhul sai inventeeritud kahte erinevat kohta, kuna algselt polnud selge, milline võrdlemisi teineteisele lähedal asuvaist mägedest on pärimuses kirjeldatu.

6 objekti puhul napib otsest pühapaigale viitavat pärimust. Nende seas on nii kalmeid (Mäku mägi Kalme külas), kardetav koht (Tõrre soo Rebastes), Rootsi kuningaga või teiste valitsejatega seonduvaid paiku (männid Elva linnas, Rootsimägi Purtsi külas, Kuremägi Rebastes) kui ka üks selline, mille puhul puudub pärimus, ent objekt ise on ohvripaigana kasutusse võetud (Teedla rändrahn Teedla külas). Kõikide nimetatud objektide puhul ei saa välistada, et mõni neist ka tegelikult kunagi pühapaiga funktsiooni on täitnud, ent paraku olemasolevad arhiiviallikad seda ei toeta.

Inventuuri käigus külastati osaliselt küll ka kahte kabelikohta (Ala-Märdi kabelimägi Palamuste külas ja Oonaveski kabelimägi Rebastes), ent kuna kabelikohad on antud inventuuride käigus varasemalt välistatud (v.a. kohad, mis on seotud hilisema ohvirtraditsiooni või mõne loodusliku objektiga), pole siinkohal neid ka aruandluses rohkemal määral kajastatud. Lisaks on mõlema paiga puhul tegemist umbkaudse lokaliseerimisega, mistõttu ei saa kindlalt väita, et vaadeldud kohad just täpselt need õiged kabelikohad on. Ka on arvatavasti mõlemad kabelikohad hävinud põllumajandustegevuse tõttu.

Kindlalt hävinuks saab lugeda kahte paika: Jaasi talu kivirist ja ohvrikoht Kalmemägi/Varrekuuse mägi Koruste külas.

Leidmata jäi Püha Viti tammik Ketneri (või Mäelooga?) külas. Tegemist on vaid ühe ilukirjandusliku teatega ning pole selge, kas ja kus tammik asunud on.

Ülejäänud 10 aruandluses põhjalikumalt esindatud paiga seas on küsitavusi niisamuti. Nii pole selge, kus ikkagi on täpsemalt asunud hiis Kirepis (või Teedlas) ja informant, kellelt 2009. aastal teave on kogutud, pole enam elavate seas. Ka jäävad küsitavaks Hellenurmes külastatud allikad ning on kahtlus, et algne allikas, mis on kajastatud ka nt RA vanal kaardil (*Situations Charte des Hofes Hellenorm*, 1896), on tehtud tiigiks.

Täpsustusi või lisainformatsiooni vajaksid peaaegu kõik paigad, mis on 10 inventeeritu seas.

Kuna ilma ennustamise allikas Astuveres ja Jülsi ohvrikivi Rebastes on kajastatud ainult pärandkultuuri kaardil ega kajastu arhiiviallikes, oleks taaskord hea teada nende kohta

Rõngu pühapaikade inventuuri aruanne

veel lisainformatsiooni. Allika kohta teate andja on paraku aga siit ilmast lahkunud ning pole leidnud inimest, kellelt veel täpsustusi küsida. Jülsi ohvrikivi kohta, mis on taaskord vaid pärandkultuuri objekt, on jällegi teada, et kivi juurde on isegi kooliõpilasi viidud (info 3. nov. teabepäevalt Ilme Hõbemäe käest), ent pole selge, millistel alustel on kivi ohvrikiviks hakatud pidama (kui sellist asja muidugi üleüldse alati põhjendada saab või peabki).

Koruste Tondikivi ja tema lähistel jooksva allika kohta puudub pärimus, mis lubaks käsitleda kohta pühapaigana – ometigi on paigal justkui kõik eeldused selleks olemas.

Tammemägi ohvrikiviga Lossimäe külas jääb niisamuti küsitavaks. Pühapaigale viitav pärimusteade – ehkki vähene – on olemas, sealjuures isegi EKIKN lakooniline skeem (EKIKN rön es2 lkrt [23] (992179) – nr 51 ja 52) kivi paiknevusest, ent võib kahtlustada, et ohvrikivi on lõhatud ja isegi, kui see alles peaks olema, pole selge, milline olemasolevaist kividest just see õige võiks olla.

On võimalik, et Rõngu kihelkonnas on pühapaikadeks peetud kalmeid – näitena võib tuua Kirepis asuvat muinsuskaitsealust Kalmemäge, kus pärimuse järgi käinud palvetamas Tilga papp ja köster. Kalmete pühapaigaks pidamisel jääb küsitavaks, kas kohta peeti juba enne matmistegevuse algust pühaks või said need kohad pühakspeetava tähenduse just pärast matmispaiga teket. Igatahes näib, et nii Rõngus kui ka Rannus võivad kalmed kohati kattuda pühapaigaks olemisega. Sealjuures on kalmeid pühapaikadeks peetud ka teispool Võrtsjärve, Mulgimaal, eriti Tarvastus ahikotuste näol. Et mulke on omajagu Tartumaale sisse rännanud, võib teoretiseerida, kas kalmete pühapaigaks pidamisel on ka mingit seost mulkidega. Sellisel juhul tuleb aga arvestada asjaolu, et suurem mulkide ränne toimus siiski 19. sajandi paiku, kalmete pühakspidamine aga võis eeldatavasti siiski juba varem olla Rõngu (ja Rannu) piirkonnas aktuaalne.

Kokkuvõttes jääb paraku mitmete pühapaikade – nii külastatud kui külastamata – olemasolu ja asukoht küsitavaks. Ka suhtlus kohalike koduloohuvilistega nagu [REDACTED] Valgutast (endine Tartumaa muuseumi juhataja), [REDACTED] Aakrest (endine õpetaja) ning [REDACTED] Rõngust (Elva valla aukodanik, endine Rõngu raamatukogu juhataja) jäi tulemustelt kesiseks. 3. novembril Rõngus toimunud teabepäeval ei osalenud paraku palju rahvast, ent need, kes kohale tulid, olid igati huvilised. Jagati soovitusi veel nimedest, kes kusagil asjast võiks ehk teada, ent paraku on üldiselt ka kohalike, sealjuures juba mitmendat põlve elanud rahva seas teadmised selle kohta, mida neilt uuritakse – pühapaigad – vähesed või sootuks puudulikud.

6. Üldine hinnang kohaliku rahvastiku järjepidevusele

Üldiselt on Rõngu kihelkonna rahva seas tunda tugevat Elva ja Tartu linnade mõju. Mitmed talukohad on uute omanike käes, kellest paljud käivad sinna vaid suvitama. Rohkelt on vanu talukohti ka hävinud.

Välitöödel kohatud inimesed olid üldiselt lahked ja vastutulelikud, ent paraku just neist objektidest, mida otsid, siiski midagi ei teatud. Ka torkas silma välitöödel umbusaldus

Rõngu pühapaikade inventuuri aruanne

võõra auto ja inimese vastu – seda just siis, kui end polnud veel jõudnud kohalikule tutvustada või kui olid kuhugi talutee lähedusse auto parkinud. See on ka mõistetav, et varguste jmt hirmus hoitakse toimuval silma peal.

Kohalikke koduloolasi, kelle poole võiks küsimustes pöörduda, väga ei teatud soovitada ning neid, keda soovitati, ei õnnestunud kas kätte saada või ei teadnud nad paraku midagi juba olemasolevale juurde lisada. Kadunud koduloolase Elmar Maasiku nime teati sealjuures mitmes ringkonnas.

Välitöödest ja suhtlusest kohalike inimestega jäi mulje, et kas ongi lihtsalt vähe neid, kes oleks praegu veel elavate nimekirjas ning kes võiksid midagi kohapärimusest teada, või ei õnnestunud lihtsalt sattuda nende inimeste otsa, kes aitaksid küsimusi täpsustada – on see ju tihtilugu muuhulgas ka juhuste kokkulangevus ning puhas õnn, kui õnnestub kokku saada kellegi teadjama inimesega, kes mõnigi kord omakorda sind justkui mingisse sarnaste huvidega inimeste võrgustikku haarab, ärgitades veel seda, teist ja kolmandatki osapoolt juurde otsima ja mõtlema. Kahtlemata on praegustest ärksamatest kodulooliste huvidega inimestest Rõngus ja selle lähikonnas [redacted] ja [redacted], kel on suur teadmiste pagas ning kes oma lahke vastutulelikkusega aitavad nii, kuis oskavad, ent on paratamatus, et kui mingi objekti kohta lisateavet pole, siis seda lihtsalt pole. Sealjuures on [redacted] end ise sisserännanuks nimetanud, ehkki Aakre kandis on elatud juba 50 aastat. Siinkohal võib omakorda jääda mõtlema selle üle, mida tähendab üldse põliselanik ja selleks olemine ning ka on see ühtlasi näiteks sellest, kuidas mõnikord juba mitmendat põlve ühes samas talus elanud rahvas ei pruugi loogilise eeldusena tegelikult sugugi rohkem teada mõnest asjast kui nõ sisserännanu, asjast huvitatu.

7. Inventeeritud objektide nimekiri

- 1) **Ilma ennustamise allikas, Rõn_Astuvere_02** – Astuvere küla (lokaliseeritud pärandkultuuri objekti asukoha põhjal);
- 2) **Allikad (2 varianti), Rõn_Hellenurme_01** – Hellenurme küla (lokaliseeritud kaardiandmete ja pärimuse põhjal);
- 3) **Hiis, Rõn_Kirepi_03** – Kirepi küla (lokaliseeritud kaardiandmete ja pärimuse põhjal);
- 4) **Kalmemägi, Rõn_Kirepi_04** – Kirepi küla (lokaliseeritud muinsuskaitsealuse objekti ja pärimuse põhjal);
- 5) **Tondikivi allikaga, Rõn_Koruste_04** – Koruste küla (lokaliseeritud looduskaitsealuse objekti põhjal);
- 6) **Hiitammed, Rõn_Kõduküla_01** – Kõduküla (lokaliseeritud pärandkultuuri ja looduskaitsealuse objekti asukoha põhjal);
- 7) **Tammemägi ja ohvrikivi, Rõn_Lossimäe_02** – Lossimäe küla (lokaliseeritud kaardiandmete põhjal);

Rõngu pühapaikade inventuuri aruanne

- 8) **Ohvrikivi, Rõn_Pühaste_01** – Pühaste küla (lokaliseeritud pärimuse ja muinsuskaitsealuse objekti asukoha põhjal);
- 9) **Papimägi, Rõn_Atra_01** – Atra küla (lokaliseeritud kaardiandmete ja pärimuse põhjal);
- 10) **Jülsi ohvrikivi, Rõn_Rebaste_03** – Rebaste küla (lokaliseeritud pärandkultuuri objekti asukoha põhjal).

8. Nimekiri objektidest, mida ei õnnestunud inventeerida

Rõngu kihelkonnas on 2023. aastal ajaloolise loodusliku pühapaigana muinsuskaitse all vaid üks koht – kalmistu ja ohvrikoht Hiugemägi / Hingemägi Rõngu alevis (12970) (osaliselt ka Tilga küla all).

- 1) **Männid, Rõn_Elva_01** – Elva linn. Kolmest männist üks on olnud ristiga, mis tekitab küsimuse, miks männil rist oli – ega ometi pole tegemist kunagise ristipuuga? Igatahes on väidetava ristiga mänd ammu hävinud, ent sellegipoolest inventeeriti 5.06.23 ära 2 looduskaitsealust mändi (Kaarli mänd, KLO4000768, XY: 6456181.88, 641386.32; Peetri mänd, KLO4000766, XY: 6456290.77, 641359.42), lootuses, et ehk tuleb nende kohta ka mingit lisainformatsiooni pühakspidamisest vmt (=ei tulnud).

Pärimus: ERA II 241, 663/4 (3); RKM II 83, 550/1 (97); AK San/Rõn: KK, Kirschbaum 1921, 61 (1); E 52902; Hiimäe, EL 1973, 214 (2);

Eesti Kirjandusmuuseum
Reg nr 70003879
Vanemuise 42, 51003 Tartu
Tel 7 377 700
kirmus@kirmus.ee

Rõngu pühapaikade inventuuri aruanne

Peetri määnd. F.: L. Mäemets 2023

Rõngu pühapaikade inventuuri aruanne

Kaarli määnd. F.: L. Mäemets 2023

- 2) **Saatana jalajäljega kivi, Rõn_Kalme_01** – Kalme küla. Raske leida, kuna info kivi kohta on napsõnaline ning niisama otsima pole mõtet minna. Sealjuures on kivi otsinud Heiki Valk arvatavasti 80ndatel, kus see jäänud leidmata. Pole ka teavet, mis paika pühakspidamisega seoks. Pärimus: RKM II 398, 553 (2);
- 3) **Mäku mägi, Rõn_Kalme_02** – Kalme küla. XY: 6451554.40, 637663.96. Pole viiteid pühapaigale, vaid kalmele, ent koht sai siiski üle vaadatud 5.06.23. NB! On olnud looduskaitse all (KLO1000538), olles ajalooline rahvapidustuste koht kuni 24.01.2024. Pärimuse järgi olevat mäel olnud ka ristiga kivi (RKM II 398, 550/1; EKIKN rõn esl a-

Rõngu pühapaikade inventuuri aruanne

m [88] (125131)), ent see olevat kruusavõtuga ära vajunud. Pärimus: RKM II 398, 550/1; EKIKN rõn esl a-m [88] (125131); EKIKN rõn ekil m-o [124] (123045); EKIKN rõn ekil m-o [123] (123043); AK Rõn Mälestused Kalme mäest; AK Rõn Ark. k. arh. 111, 23; <https://www.digar.ee/viewer/et/nlib-digar:280193/251963/page/417>;

Mäku mägi, mille südames on jälgi kunagisest peoplatsist-kokkutulekukohast. F.: L. Mäemets 2023

- 4) **Püha Viti tammik, Rõn_Ketneri_01** – Ketneri küla. XY: 6450521.58, 642367.93. Ilukirjanduslik teade; Vitipalu on külastatud 27.07.23, et uurida juhuslikelt külastajatelt, ega nad asjast midagi kuulnud pole (=ei ole).

Pärimus: EKIKN rõn esl n-ü [231] (125823);

Rõngu pühapaikade inventuuri aruanne

Vitipalu looduskaunis maastik. 2023. aastal leiab piirkonnast ka hulgaliselt matka- ja spordiradu, olles populaarne külustuspaik elvakate ja teistegi seas. F.: L. Mäemets 2023

- 5) **Mõrsja allikas, Rõn_Kirepi_02** – Kirepi küla? Või Tilga küla? Raske leida ning info allika kohta on ka tõenäoliselt vana, lisaks väheldane. Teadet pole arhiivist üles suutnudki leida kahtlase viite tõttu. Igatahes on väga tõenäoline, et seda allikat enam ei ole. Teade arvatavasti 30-ndatest ning ka praegu on Kirepis Alliku-nim. talukohad, ent maaparandus ja kraavitamine on vahepeal üle käinud. Võimalik, et allikas jooksis Rõngu jõkke?

Pärimus: Ariste 13, 128 Rõn < AK KÜK;

- 6) **Ohvikivi Salu metsas, Rõn_Koruste_02** – Koruste küla. Niisama seda kivi üles ei leia ja arvata võib, et seda polegi enam seal - Molokametsa maal, kuhu piirkonda kivi oleks võinud jääda, on meeletud kihuhunnikud, millega on kujundatud õue. Sealjuures on koduloolane Elmar Maasik 80-ndatel kivi käinud otsimas, ent pole leidnud, seega on väga ebatõenäoline, et seda aastal 2023 õnnestuks inventeerida. Pärimus: ERM 21, 3/4; AK Rõn Teateid Rõngu kihelkonna edelaosa muististest; AK Rõn Teade: auguga kivist; AK Rõn Lp. H. Valk!; AK Rõn Arheoloogilisi andmeid Pikasilla (Rõngu khk.) kodu-uurija Elmar Maasiku materjalidest;

- 7) **Ohvrikoht Kalmemägi / Varrekuuse mägi ja kaks kiviristi (?)** – Koruste küla. Arvatavasti on tegemist olnud tuntud pühapaigaga, mis on koosnenud mitmest

Rõngu pühapaikade inventuuri aruanne

erinevast objektist: kalme(d), kivirist(id), maastiku kõrgem reljeef, ning kust on tulnud välja mitmeid arheoloogilisi leide. Paraku pole enam 2023. aastaks kohast midagi alles ning piirkonda läbib maantee. Küllastasin 27.07.23 umbkaudset teeäärset piirkonda, niisamuti Koosa t. piirkonda (PK objekt 694:TAK:002; XY: 6445223.07, 627591.97), ent alles ilmselt midagi pole. Üks kivirist pidavat olema Koosa t. aida trepiks olnud - hooneid enam pole. Kiviristi ase on pärandkultuuri objekt (694:KVR:001, vt järgmist punkti). Pärimus: ERM 21, 11/2 (21) < Rõngu khk., Pühaste k., Kaarna t. - Eduard Ahas < Mihkel Hermann (1920); EKLA, f 200, m 12:1 < Rõngu khk. - Juliette Reinman < Jaan Kits, 58 a. (1928); E 52533/4 (58-59) < Tartu - Joh. Jans (1899); E 52532 (57) < Tartu - Joh. Jans (1899); E 54627 (6) < M. J. Eisen; E 54612 (13) < M. J. Eisen; E 52904 < Rõngu khk. - M. Kirschbaum (1922);

Koosa talust pärinevale Kristjan Jaamale pühendatud mälestuskivi, XY: 6445507.89, 627459.01. F.: L. Mäemets 2023

Rõngu pühapaikade inventuuri aruanne

Koosa talukoht, mida meenutavad vaid põlispuud ja üks kokkuvajunud abihoone. F.: L. Mäemets 2023

- 8) **Jaasi talu kivirist, Rõn_Koruste_06** – Koruste küla. Haakub eelneva paigaga ning kohta on külastatud 27.07.23. Kohas pole enam midagi alles, ent nii talukoht kui ka umbkaudne kiviristi koht on tähistatud pärandkultuuri objektina (Kiviristi ase 694:KVR:001, XY: 6445861.93, 628768.35; Jaasi talukoht 694:TAK:004, XY: 6446091.38, 629252.60

Pärimus: AK Rõn Teateid Rõngu kihelkonna edelaosa muististest. H. Valk (1988); AK Rõn Arheoloogilisi andmeid Pikasilla (Rõngu khk.) kodu-uuriija Elmar Maasiku materjalidest (väljakirjutused teinud Heiki Valk 25. okt. 1988);

Eesti Kirjandusmuuseum
Reg nr 70003879
Vanemuise 42, 51003 Tartu
Tel 7 377 700
kirmus@kirmus.ee

Rõngu pühapaikade inventuuri aruanne

Jaasi talukoht, millest suurt midagi alles enam pole, kuulub nüüd aiandile ning piirkonnas on kultuurtaimede kasvulava. F.: L. Mäemets 2023

Rõngu pühapaikade inventuuri aruanne

ERA, DF 7144. Elmar Maasik. Millise kiviristiga on tegemist, jääb selgusetuks, kuna fotol pole pealkirja. Ehk on tegemist mõne Korustes asunud kiviristiga? Teisalt – et tegemist on värvifotoga ning et Koruste kiviristid juba ammu hävinud on, jääb see küsitavaks.

- 9) **Eriline kivi Pattu heinaküüni lähedal, Rõn_Koruste_07** – Koruste küla. Niisama kivi üles ei leia ning on võimalik, et teade haakub kiviga, mida on kirjeldatud ohvrikivina Salu metsas (vt nr 6). Pärimus: AK Rõn Väljakirjutus: Tartumaalt. Muinsusmälestus Rõngus. Päevaleht, 4. mai 1928, nr 120, lk 7; AK Rõn Teade: auguga kivist < Rõngu khk. - G. Vilberg < H. Bergmann (1931); AK Rõn Lp. H. Valk! < Rõngu khk. - Elmar Maasik (1986);
- 10) **Rootsimägi ja puu, Rõn_Purtsi_01** – Purtsi küla. Suur-Rootsimägi XY: 6439978.47, 623991.33, Väike-Rootsimägi XY: 6439814.62, 624200.89. Arhiiviteateid on mitmeid, ent ükski neist ei sedasta, et tegemist oleks otseselt pühapaigaga, vaid pigem räägivad need Rootsi kuninga puuistutamisest ja sealsest Põhjasõja-aegsest sõjalaagrast. Seega ei kategoriseeru otseselt pühapaigaks, ehkki kohta on külastatud 19.07.23, mille käigus intervjueriti Soontagast pärinevat alla 80-aastast endist metsavahti Lennot. Mees teadis laialt rääkida kohalikku lugu ja eluolu, lisaks kiskus jutt poliitikale, sh metsade röövraiele ning sellele, kuidas ta metsade heaks mitu korda kohtus on käinud, ent muististest, sh Rootsimäest, ta miskit ei teadnud. Pärimus: RKM I 10, 440/1 (6); RKM II 393, 438 (42); ERA II 237, 19/20 (4); EKIKN rõn es2

Eesti Kirjandusmuuseum
Reg nr 70003879
Vanemuise 42, 51003 Tartu
Tel 7 377 700
kirmus@kirmus.ee

Rõngu pühapaikade inventuuri aruanne

r [126] (129861); EKIKN rõn es2 r [123] (129855); EKIKN rõn es2 r [122] (129853); AK
Rõn Ark. k. arh. 111, 29; AK Rõn Ark. k. arh. 111, 27;
Foto: ERA, Foto 9310;

Rootsimägi, kus on raiet tehtud. F.: L. Mäemets 2023

Rõngu pühapaikade inventuuri aruanne

ERA, Foto 9310. Rootsimägi. Valga raj. Purtsi veski – Puka maantee ääres Rõngu khk., Valga raj., Purtsi k., Puka - Raivo Remmel (1969)

- 11) **Kuremägi ehk Kure kolme pedäje mägi, Rõn Rebaste_02** – Rebaste küla. XY: 6438818.52, 627210.42. Paik, mis taaskord seostub – nagu mitmed teisedki Rõngu ja naaberkihelkondadesse, Randu või Sangastesse jäävad pärimuspaigad – Rootsi kuninga ja tema puuistutustööde või tema-poolse einestamisega puu(de) all. Pühapaigajuttu aga lisandunud pole. Külastatud 19.07.23. Pärimus: ERA II 242, 256 (16); RKM I 10, 442 (11); RKM II 393, 439 (43); ERA II 242, 231/4 (9); EKIKN rõn es2 r [121] (129851); EKIKN rõn es2 ko-kü [141] (127639); Foto: ERA, Foto 9315;

Eesti Kirjandusmuuseum
Reg nr 70003879
Vanemuise 42, 51003 Tartu
Tel 7 377 700
kirmus@kirmus.ee

Rõngu pühapaikade inventuuri aruanne

Kuremägi kõrgema kohana maastikus. F.: L. Mäemets 2023

Vana männitüvi vana LK-tähisega selle taga. F.: L. Mäemets 2023

Rõngu pühapaikade inventuuri aruanne

ERA, Foto 9315. Kaks mändi. (Rootsi kuninga ja kahe kindrali istutatud) Valga raj. Aakre-Kure tee ääres teadmata, Valga raj., Aakre, Kure - Raivo Rimmel (1969)

- 12) **Tõrre soo, Rõn_Rebaste_04** – Rebaste küla. XY: 6439825.15, 628465.18. Paik on pärimuslikult seotud vanapaganaga, olles sealjuures kardetav koht, ent pühapaigaks olemisele miskit olemasolevast infost ei viita. Kohta külastati sellegipoolest 10.09.23. Pärimus: H III 30, 941/2 (1); ERA II 242, 243/5 (3); ERA II 242, 221/5 (6); ERA II 242, 211/2 (2); ERA II 242, 209/11 (1); ERA II 243, 549 (6); Eisen, Tartumaa muinasjutud;

Rõngu pühapaikade inventuuri aruanne

Kardetav koht Tõrre soo, mida „söövad“ ühest ja teisest küljest järjest laienevad karjäärid. F.: L. Mäemets 2023

- 13) **Auguga ohvrikivi Rõngu surnuaia all, Rõn_Rõngu_02** – Rõngu alev. Olemas vaid üks teade, mis oma lakoonilisuses ei lase arvata, kus kivi täpselt asunud on. Pärimus: AK Rõn Teade: Elva rajoonis Rõngu surnuaia all ... (ohvrikivi auguga). Sm. Jaama andmed Põllumajandus Instituut Polli filiaalis;
- 14) **Raviallikas, Rõn_Teedla_01** – Teedla küla. Pole selge, kus allikas asunud on, kuna ainuke teade sedastab vaid, et Teedlas on raviallikas. Võimalik, et kattub pärimuses kirjeldatud Mõrsja allikaga (nr 16) arvatavas Tilga külas. Pärimus: RKM II 413, 148 (31) < Rõngu khk., Väikse-Kirepi m. - Kadri Peebo < Elfriede Sild (1988);
- 15) **Teedla rändrahn, Rõn_Teedla_02** – Teedla küla. XY: 6452157.58, 633651.38. Kaitsealune loodusobjekt (KLO4000898), ent pärimust, mis kivi ka ohvrikiviks nimetaks, puudub. Sealjuures on kivi ohvrikivina arvatavasti tegelikult kasutusel, kuna kivi küllastamise aegu, 10.09.23, oli kivi pinnal münte. Ka varasematel aastatel, kui kivi on küllastatud, on kivil münte leidunud. Kes sinna käib ja miks, pole välja õnnestunud selgitada.
Pärimus: EKIKN rõn es2 r [166] (129941);
Foto: EVM N 425558

Eesti Kirjandusmuuseum
Reg nr 70003879
Vanemuise 42, 51003 Tartu
Tel 7 377 700
kirmus@kirmus.ee

Rõngu pühapaikade inventuuri aruanne

Teedla rändrahn LK-sildiga. F.: L. Mäemets 2023

Rõngu pühapaikade inventuuri aruanne

EVM N 425558. Teedla rändrahn. Talving, Hanno. 2004

- 16) **Mõrsjaläte, Rõn_Tilga_01** – Tilga küla? Allikas asunud Lauri talu maadel, mille asemel on nüüdseks suur tööstushoonete kompleks (Kubja); lähedal olnud eestiaeegse katastrikaardi järgi Ristimäe-nimeline koht. Ilmsel pole alles? Võimalik, et allikas kattub Mõrsja allikaga (nr 5), mida mainitud Kirepis? Võimalik ka, et kattub Teedlas kirjeldatud raviallikaga (nr 14). Igatahes on veeniresid ka praegu piirkonnas, ent kui ongi allikaid, siis milline neist? Võib-olla on ka ära kraavitatud.

9. Töörühma ettepanek objektide riikliku kaitse alla võtmise kohta

Võtta muinsuskaitse alla:

- 1) **Ilma ennustamise allikas, Rõn_Astuvvere_02** – Astuvvere küla;
- 2) **Kalmemägi, Rõn_Kirepi_04** – Kirepi küla (lisada ajaloolise loodusliku pühapaiga mälestise liik);
- 3) **Hiietammed, Rõn_Kõduküla_01** – Kõduküla (võtta kaitse alla hiiekohana);
- 4) **Ohvrikivi, Rõn_Pühaste_01** – Pühaste küla (lisada ajaloolise loodusliku pühapaiga mälestise liik);

Rõngu pühapaikade inventuuri aruanne

- 5) **Papimägi, Rõn_Atra_01** – Atra küla;
- 6) **Jülsi ohvrikivi, Rõn_Rebaste_03** – Rebaste küla.

Registreerida pärandkultuuri objektina:

- 7) **Tondikivi allikaga, Rõn_Koruste_04** – Koruste küla;
- 8) **Tammemägi ja ohvrikivi, Rõn_Lossimäe_02** – Lossimäe küla.

10. Kasutatud kirjandus, arhiivimaterjalid ja teised allikad

Ära märkida ka need allikad, kust andmeid ei leitud.

- Eesti Keele Instituudi kohanimekartoteek.
- Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiivi fotokogu.
- Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiivi (ERA) kohapärimuse andmebaas Koobas.
- Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiivi kohapärimuse kaardirakendus Maa-ameti kaardiserveris (mh ajaloolised kaardid, kultuurimälestised, looduskaitseobjektid, pärandkultuuriobjektid).
- Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiivi temaatiline kartoteek.
- Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiivi topograafiline kartoteek.
- Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiivi ja Eesti Kultuuriloolise Arhiivi (EKLA) käsikirjakogud.
- Eesti kohanimeraamat <http://www.eki.ee/dict/knr/>.
- Eesti Looduse Infosüsteem: www.eelis.ee.
- Eesti Muuseumide Veebivärv: <https://www.muis.ee/et/>
- Kaasik, Ahto. Põlised pühapaigad. Tallinn, 2016.
- Kaasik, Ahto. Pühapaikade teejuht. Eesti põlised väekohad. Tallinn, 2017.
- Muinsuskaitseameti Kultuurimälestiste Register: <https://register.muinas.ee/>
- Mäemets, Merike. Ümber Võrtsjärve. Tartu: 2001
- Rahvusarhiivi kaartide infosüsteemi digiteeritud kaardid.
- Rumma, J.; Granö, J. G.; Veski, J. V. Tartumaa: maadeteadusline, majandusline ja ajalooline kirjeldus. Tartus : Eesti Kirjanduse Selts, 1925 (Tartu: Postimees)

Eesti Kirjandusmuuseum
Reg nr 70003879
Vanemuise 42, 51003 Tartu
Tel 7 377 700
kirmus@kirmus.ee

Rõngu pühapaikade inventuuri aruanne

- Tartu Ülikooli arheoloogia kabineti andmebaas.
- Tartu Ülikooli Arheoloogia kabineti kogud.
- Vilbaste, Kristel. Eesti allikad. Tallinn, 2013.